

**AHMET CEVDET PAŞA HAYATI, TARİHÇİLİĞİ
VE HZ. PEYGAMBER TASAVVURU**

**AHMET CEVDET PAŞA HIS LIFE IDENTITIY AS
A HISTORIAN, AND HIS IMAGE OF THE PROPHET SAW**

**ЖИЗНЬ И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ИСТОРИКА АХМЕДА
ДЖЕВДЕТ ПАШЫ, КАК ВООБРАЖЕНИЕ ПРОРОКА**

Zekeriya AKMAN*

ÖZ

Ahmet Cevdet Paşa, 1823 yılının mart ayında bugünkü Bulgaristan'ın Lofça kasabasında doğmuştur. Eğitimine, küçük yaşlarda Lofça'daki âlimlerden ders alarak başlamış ve ilkokulu burada okumuştur. 1839 yılında on yedi yaşındayken İstanbul'a giderek ilim tahsiline devam etmiştir. Fatih Medresesine devam etmiş ve ayrıca dönemin önemli âlimlerinden dersler okumuştur. Yirmi bir yaşındayken kadılık görevine atanarak memuriyet hayatına başlamıştır. Memuriyet hayatı boyunca, kadılık, muallimlik, vakayinüvislik, valilik gibi birçok görevde bulunmuştur. 1890 yılında Meclis-i Vükela üyeliği görevine getirilen Ahmet Cevdet paşa ayrıca çeşitli dönemlerde Adalet ve Maarif Bakanlıklarının yansıra kısa bir süre Sadrazamlık görevlerinde de bulunmuştur.

Ahmet Cevdet Paşa, Osmanlı Devletinin siyasi ve idari hayatında önemli bir devlet adamı olmasının yansıra ilmi yönüyle de ön plana çıkmıştır. Kendisini, hukukçu, tarihçi, edip, eğitimci ve sosyolog olarak ta vasıflandırmak mümkündür, çünkü bu alanlara dair önemli eserler yazmıştır. Ahmet Cevdet Paşanın hukukçu kimliğinin ön palana çıkmasında ki en önemli etken, onun mecellenin hazırlanmasında üstlenmiş olduğu görevdir. Tarih alanında vermiş olduğu eserler nedeniyle de son dönemin önemli tarihçilerinden biri olarak kabul edilmektedir. Ahmet Cevdet Paşanın, Hz. Muhammed'in hayatının da içerisinde yer aldığı Kısas-ı Enbiya ve Tarih-i Hulefa adlı kitabı, uzun yıllardır okuyucunun takdirini kazanmış ve çok sayıda baskısı yapılmış bir eserdir. Ahmet Cevdet Paşa, bu kitabında Hz. Muhammed'in üstün vasıflarını, kişiliğini ve İslam'ın geliş serüvenini akıcı bir dille okuyucuya sunmuştur.

Anahtar Kelimeler : Ahmet Cevdet Paşa, İslam, İslam tarihi, siyer, Hz. Muhammed

ABSTRACT

Ahmet Cevdet Paşa, was born in Lovech, Bulgaria, in March 1823. He started his education at an early age by taking classes from the scholars in Lovech and took there his primary education. He continued his education by going to Istanbul in 1839, when he was seventeen. He studied at the Fatih Madrasah and took lessons from the major scholars of the era. He was appointed as a judge at the age of twenty one. He had held several positions during his civil service as a judge, lecturer, historiographer, and governor. Ahmet Cevdet Paşa, who became a member of Meclis-i Vükela (Council of Ministers) in 1890, has been the Grand Vizier for a short while besides his situations at the Ministries of Justice and Education.

In addition to his essential role in the politics and administration of the Ottoman Empire, Ahmet Cevdet Paşa also rose to prominence with his scientific side. It is also possible to consider him as a jurist, historian, educator, and sociologist because he wrote many works on these subjects. The most significant determinant that brings forward his judicial side might be his mission in the preparation of the civil code. He is also accepted as one of the major historians of the period due to his works in this field. His book “Kıyas -ı Enbiya ve Tarihi Hulefa”, which includes the life of the Prophet Mohammed saw as well, was highly appreciated by the reader, and published many times. Ahmet Cevdet Paşa presented in this book the outstanding qualities and personality of the Prophet saw. as well as the emergence of Islam in a fluent style.

Key Words: Ahmet Cevdet Paşa, Islam, History of İslam, Prophetic Biography, Hz. Muhammad

АННОТАЦИЯ

Ахмед Джевдет Паша родился в марте 1823 года в болгарском городе Ловеч. Он начал свое образование в молодом возрасте, учился в начальной школе и брал уроки у ученых г. Ловеч. Когда ему было семнадцать лет, в 1839 году, он отправился в Стамбул где и продолжил свое образование. Он посещал медресе ФАТ, а также ходил на уроки у знаменитых ученых того периода. В возрасте двадцати одного года он начал свою карьеру в качестве государственного служащего. В течение своей государственной службы он работал на многих должностях: был судьей, учителем, историком и губернатором. В 1890 году Ахмед Джевдет Паша был избран в меджлис, был министром юстиции и просвещения, короткое время работал как премьер министр страны. Ахмед Джевдет Паша, будучи важным государственным деятелем, в политической и административной жизни Османской империи, показал себя как великолепный учёный. В связи с тем, что он создал важные научные исследования в разных областях, его можно квалифицировать как юриста, историка, педагога и социолога. Важнейшим фактором при становлении Ахмеда Джевдета Пашы как известного юриста стал издание сборника законов. Он считается одним из самых важных историков последнего периода из-за собственных научных работ в сфере истории. Его книга «Кисас-эн энбия ве тарих-и хулефа», которая содержит описание жизни пророка Мухаммеда, давно завоевал признание читателей. Она была издана много раз. Ахмед Джевдет Паша представил читателю превосходные качества пророка Мухаммеда, его личность и пришествие ислама на понятном языке.

Ключевые слова: Ахмет Джевдет паша, ислам, история ислама, сийар, пророк Мухаммед.

Giriş

Ahmet Cevdet Paşa 19. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nin siyasi, idari, ilmi ve kültürel hayatında etkili olmuş önemli bir devlet adamı olmasının yanı sıra ilmi yönüyle de ön plana çıkmış bir şahsiyettir. Yaşadığı dönemin büyük ilim adamlarından birisi olan Ahmet Cevdet

Paşa, mütefekkir, hukukçu, tarihçi, eğitimci, edip ve sosyolog vasıflarıyla ön plana çıkmış bir kişidir. Çok yönlü bir ilim adamı olan Ahmet Cevdet Paşa'nın müverrih vasfı onun fikir hayatının kaynağını oluşturmuştur. Tarih sahasında müverrihlik sıfatıyla ön plana çıkmış, klasik Osmanlı tarihçiliğine yeni ve farklı bir bakış açısı getirmiştir. Tarih felsefesi ve metodolojisi, tarihçilik bakımından Osmanlı'nın eski vakanüvis tarihlerinden farklı, yeni bir anlayışın öncüsü olmuştur. Yazmış olduğu kitaplarda tarihçiliğin önemli ilkelerinin çoğunu uygulamış ve bu nedenledir ki kitapları her dönem için büyük kabul ve takdir görmüştür (Berkes, 1978: 215-218; Sözen, 2002: 11-12; Keskiöglü, 1979: 221-222).

Ahmet Cevdet Paşa tarihçiliğinin yanı sıra hukukçu yönü ile de ön plana çıkmıştır. Hukuk alanında yapmış olduğu en önemli çalışma mecellenin hazırlanmasında üstlenmiş olduğu görevdir. Mecelleyi tanzim ederken İslam Hukukunu, şekli yönü bakımından batı prensiplerini uygulamış, özünde şer-i prensiplere bağlı kalmayı hedefleyen bir hukuk anlayışıyla ve sağlam bir dille kitaplaştırmıştır. Tanzimat devrinin önde gelen simalarından biri olan Ahmet Cevdet Paşa, Türk- İslam İlim âleminin önemli şahsiyetlerinden birisi olmasının yanı sıra, büyük bir devlet adamı olarak da kabul görmüştür. Osmanlı Devletinde, önemli kademelerde görevler yapmış ve politikalara yön vermiştir (Halaçoğlu ve Aydın, 1993: 443-449; Keskiöglü, 1979: 221-222; Şevercan, 1990: 227). Tarih konusu itibariyle her zaman çok sayıda insanın dikkatini çekmiştir. Hz. Muhammed'in hayatı ise İslam tarihi içerisinde büyük bir öneme sahiptir. Bu nedenle birçok kişi, Hz. Muhammed'in hayatının aynı zamanda İslam'ın tarihi olduğunu ve bu dinin kurucusunun hayatının büyük önem arz ettiğini kabul etmektedir. Hz. Muhammed'in hayatı kendisinden hemen sonra yazılmaya başlanmış ve bu çalışmalar günümüze kadar devam etmiştir. İslami ilimlerle uğraşmış olan çok sayıda ilim adamı, çalışmış oldukları ilimlerin yansira aynı zamanda Hz. Muhammed'in hayatına dair eserler de telif etmişlerdir. Ahmet Cevdet Paşa, birçok ilim dalında çalışmalar yapmış ve eserler yazmış bir bilim insanıdır. Yazmış olduğu Kıyas-ı Enbiya adlı eserinde Hz. Muhammed'in hayatına dair geniş bilgilerin yer aldığı bir bölüme yer vermiştir. Bu yönüyle kendisini bir siyer yazarı olarak ta değerlendirmek mümkündür. Bizde bu makalemizde, Ahmet Cevdet Paşa'nın hayatı ve eserlerini kısaca tanıtmaya ve onun Hz. Muhammed ile ilgili vermiş olduğu bilgileri değerlendirmeye çalıştık. Makalemizde; Ahmet Cevdet Paşa'nın, Hz. Muhammed'in hayatına dair yazmış olduğu bütün bilgilerden ziyade, siyer yazarlarının anlatımları arasında farklıklar arz eden konulardaki görüşlerini değerlendirmeyi hedefledik.

1. Hayatı

1823 yılının mart ayında bugünkü Bulgaristan'ın Lofça kasabasında doğmuştur. Asıl adı Ahmet olup Cevdet Mahlası, İstanbul'da öğrenim gördüğü dönemde şair Süleyman Fehmi Efendi tarafından kendisine verilmiştir. Babası Lofça ileri gelenlerinden İsmail Ağa'dır. Annesi aynı kasabada yaşayan Topuzoğlu ailesinden Ayşe Sümül Hanım'dır. Küçük yaşta ailesinin teşviki ile öğrenim hayatına Lofça Müftüsü Hafız Ömer Efendi'den Arapça dersleri okuyarak başlamıştır. Lofça'da ilkokula devam etmiş ve ayrıca kadı naibi olan Hacı Eşref Efendi ve Lofça Müftüsü Hafız Mehmet Efendi'den özel dersler okumuştur. Kısa sürede İslami ilimler ile ilgili kitapları okuyacak seviyeye gelmiş ve bir müddet müftünün yanında müsevvidlik görevini yapmıştır. 1839 yılında on yedi yaşında iken dedesi tarafından ilim tahsili için İstanbul'a gönderilmiştir. İstanbul'da medrese tahsiline devam etmiş ve dönemin önemli ilmi şahsiyetlerinden dersler okumuştur. Fatih Medresesinde hadis, tefsir, kelim, âdab ve mantık derslerini takip etmiştir. Tatil günlerinde ise coğrafya, astronomi, cebir, hesap, hendese ve felsefe gibi beşeri ilimler konusunda dersler okumuştur. Murat Molla Tekkesi Şeyh'i Mehmet Murat Efendi'den ve Şair Süleyman Fehmi Efendi'den Farsça dersi okumuştur. Burada Mesnevi dersleri de okumuş ve Mesnevihanlık icazeti almıştır (Halaçoğlu ve Aydın, 1993: 443; Keskiöglü, 1979: 221-222).

Ahmet Cevdet Paşa ilim tahsilinin yanı sıra dönemin tanınmış mutasavvıflarından Kuşadalı İbrahim Efendi'nin ders ve sohbetlerine katılmıştır. Bu dönemde Edebiyat ve tasavvufuna önemli eserlerini okuyarak bilgi eksikliğini gidermiş, şiir ve edebiyat alanında çalışmalara başlamıştır. Genç yaşta icazet almış olan Ahmet Cevdet Efendi, Fatih Camiinde Gelenbevi'nin *Burhan*'ını ders olarak okutmuştur. Daha sonra Dülgeroğlu Camii'nde de öğrencilere *Kadmir* okutmaya başlamıştır. Öğrencileri arasında yaşça kendisinden büyük olanlar da yer almıştır. 1843 yılında henüz 21 yaşında iken Hamidiye Medresesi imtihanına girmiş ve başarılı olması sonucunda maaşa bağlanmıştır. Devlet hizmetine 1844 yılında Rumeli Kazaskerliğine bağlı olan Premedi kazası kadılığı ile başlamıştır. 29 Haziran 1845 tarihinde, İstanbul Müdderisliği Ruusu'nu kazanmıştır. Sadrazam Reşit Paşa, tasarladığı kanunları ve nizamları hazırlamak üzere gerekli dini bilgileri almak için Meşihat Kurumundan aydın bir din adamı istemiştir. Meşihat Kurumu, Ahmet Cevdet Efendiyi görevlendirmiştir. Böylece Reşit Paşa, onu daha yakından tanımış ve kendisini takdir etmiştir. 1848 yılında Sadrazam Mustafa Reşit Paşa'nın bir talimatını bildirmek için Bükreş'te bulunan Keçecizade Fuat Paşa'nın yanına gönderilmiştir. 10 Nisan 1849 tarihinde "Hareket-i Hariç" rütbesini almıştır. 14 Ağustos 1850'de Meclis-i Marif-i Umumiye azalığı ve Darülmualimin müdürlüğüne tayin olmuştur. Daha sonra Fuat Paşa, Bursa kaplıcalarına gittiğinde Ahmet Cevdet Efendiyi de birlikte götürmüş ve burada Kavaid-i Osmaniyeyi birlikte hazırlamışlardır. 1851 yılında Encümen-i Daniş Üyeliğine seçilmiş ve yeniden kaleme aldığı Kavaid-i Osmaniyeyi Padişah Abdülmecid'e sunmuştur. Bu çalışması nedeniyle derecesi "Hareket-i altmışlı" ya yükseltilmiştir. 1853 yılında bir mazbata ile 1774-1826 dönemi Osmanlı tarihini yazmakla görevlendirilmiştir. Bir yıl sonra yazmış olduğu tarihin üç cildini tamamlayarak Padişah'a takdim etmiştir. Bunun üzerine kendisine "Müsille-i Süleymaniye" derecesi verilmiştir.

1852 yılında Mısır'da Hidiv ailesi arasındaki bir takım ihtilafları çözmek için Fuat Paşa Mısır'a gitmiş ve yanında Ahmet Cevdet Efendiyi 'de götürmüştür. Ahmet Cevdet Efendi, 1855'te Vakanüvis olarak atanmıştır. Bu görevini 1865 yılına kadar sürdürmüştür. Bu dönemde tarih kitabını yazmanın yanı sıra siyasi olayları anlatan Tezahir-i Cevdet'i kaleme almıştır. Ahmet Cevdet Efendi devlet kademelerinde ilerlemesinin yanı sıra ilmi sahada da yükselmeye devam etmiştir. 9 Ocak 1856 tarihinde Mevleviyet derecesindeki Galata kadılığı görevine getirilmiştir. 9 Aralık 1856'da Mekke-i Mükerrreme kadılığı ve 21 Ocak 1861 tarihinde İstanbul kadılığı Payesini almıştır. 1857'de Sadrazam Kıbrıslı Mehmet Paşa ile birlikte Rumeli'yi teftişe gitmiştir. 1861'de İskodra'da meydana gelen bir isyanı bastırmak için "Memuriyet-i Fevkalade" ile görevlendirilmiştir. 24 Haziran 1863'te Anadolu Kazaskerliği Payesini almıştır. 1863 yılında Bosna Eyaletini teftiş ile görevlendirilmiş, burada gerekli ıslahatları gerçekleştirmiş ve iki alay askeri masrafları bölge halkı tarafından karşılanmak üzere tanzim etmiştir. Buradaki başarılarından dolayı ikinci rütbeden Nişan-ı Osmanî ile mükâfatlandırılmıştır. 1864 yılında Kozan tarafına gönderilmiş ve 6 ay süre ile bu bölgede İslahat çalışmalarını yürütmüştür (Ülkütaşır, 1945: 18-25; Halaçoğlu ve Aydın, 1993: 444-445).

1862 yılında Ahmet Cevdet Efendi'nin Şeyhülislamlık görevine getirilmesi düşünülmüş, fakat rakiplerinin aleyhinde propagandası nedeniyle bu göreve atanamamıştır. Bu dönemde İlmiye sınıfında bulunan Ahmet Cevdet Efendi'nin mülkiyeye nakledilmesine karar verilmiştir. 13 Ocak 1866 tarihinde kazaskerlik kurumu vezarete dönüştürülmüştür. Böylece "Efendilik" den alınıp "Paşa"lığa geçirilmesi şeklindeki değişiklik, onun çokta hoşuna gitmemiştir.

Ahmet Cevdet Paşa 1866 yılında Urfa, Maraş, Zor sancakları ve Adana Eyaletinin birleştirilmesi sonucu oluşturulan Halep Valiliği görevine getirilmiştir. 1867 yılında Şuray-ı Devlet ile beraber yeni oluşturulan Divan-ı Ahkâm-ı Adliye'nin başkanlığına getirilmiştir. Bu

divanın Nazaret'e dönüştürülmesi sonucu Adliye Nazırı olmuştur. Bu dönemde „Nizami Mahkemeler Teşkilatı'nı kurmuş, bununla ilgili nizamname ve kanunları hazırlamıştır. Yine kendisi tarafından teklif edilen görüş çerçevesinde; Hanefi fihhine dayalı yeni bir kanun kitabının hazırlanması çalışmaları başlamıştır. Babiâli'de oluşturulan „Mecelle-i Ahkâm-ı Aliye Cemiyeti'nin başkanlığına getirilmiştir. İki yıl içerisinde Mecelle'nin dört kitabını hazırlayıp neşretmiştir. 1870 yılında beşinci kitabı hazırlarken bu komisyonun başkanlığından alınmış ve Bursa valiliğine tayin edilmiştir. Fakat bir süre sonra bu görevinden de alınmıştır. Ahmet Cevdet Paşa'dan sonra, „Mecelle-i Ahkâm-ı Aliye Cemiyeti'nin başkanlığına Gerdankıran Ömer Efendi getirilmiştir. Cemiyetin bu dönemde çıkartmış olduğu altıncı kitap büyük tenkitlere uğramıştır. Bunun üzerine Ahmet Cevdet Paşa tekrar cemiyetin başkanlığına getirilmiştir. Sekizinci Kitabın hazırlandığı dönemde kısa bir süre bu görevinden alınarak Maraş Valiliğine tayin edilmiş, fakat 18 gün sonra tekrar Divan-ı Ahkâm-ı Adliye üyeliğine ve Mecelle Encümeni başkanlığına getirilmiştir. 1873 yılında Şuray-ı Devlet azalığına daha sonra da Evkaf Nazırlığına getirilmiştir. Aynı yıl Maarif Nazırlığına getirilmiş ve bu görevde iken reform niteliğindeki düzenlemeleri yürürlüğe koymuştur. Nur-ı Osmaniye Camii avlusunda modern usullere göre eğitim verecek "iptidaiye" adında bir ilkokul açmıştır. Darülmualimin teşkilatı ise sıbyan, rüştiye ve idadi bölümlerinden oluşmak üzere üç bölüme ayrılmıştır (Halaçoğlu ve Aydın, 1993: 443-444; Keskiöğlu, 1979: 223).

Yine bu dönemde öğretmenlerden karma bir komisyon oluşturularak, ilkokullardan yüksekokullara kadar ders programları ve kitaplar hazırlattırılmıştır. Komisyon tarafından kendisine verilmiş olan Kavaid-i Türkiye, Miyar-ı Sedâd, Âdab-ı Sedâd, adlarıyla okullar için üç adet ders kitabı yazmıştır. Kıyas-ı Enbiya adlı eserinin bir kısmını da Maarif Nazırı olduğu dönemde yazmıştır. 1874'te Şuray-ı Devlet başkan yardımcılığına tayin olmuştur. 2 Kasım 1874 tarihinde Yanya Valiliğine atanmıştır. 1875'te ikinci defa Maarif Nâzırı daha sonra da Adliye Nazırlığına getirilmiştir. Adliye Nazırı iken, Ticaret Nezaretine bağlı ticaret mahkemelerini, Adliye Nezaretine bağlamıştır. 1876 yılında Rumeli Teftişi ile görevlendirilmiş, döndüğünde nâzirlik görevinden azledilmiştir. Suriye Valiliğine atanmış fakat görevine başlamadan buradan alınıp üçüncü defa Maarif Nâzirliğine getirilmiştir. Daha sonra Adliye Nâzirliğine getirilen Ahmet Cevdet Paşa, bu dönemde Mecelleyi tamamlamıştır. 1877'de Dâhiliye Nâzırı olmuş, 1878'de ise ikinci defa Suriye valiliğine atanmıştır. 1877 yılının Zilhicce ayında Ticaret ve Ziraat Nâzırı olmuştur. Haziran 1879 tarihinde Tunuslu Hayrettin Paşa'nın Sadrazamlıktan istifası nedeniyle on gün süre ile bu görevi vekâleten yürütmüştür. 30 Kasım 1882 tarihinde, Adliye Nâzirliğinden ayrılmış ve üç yıl kadar bir süre herhangi bir görev üstlenmemiştir. Bu dönemde Tarih-i Cevdeti tamamlamıştır. 11 Haziran 1886 tarihinde tekrar Adliye Nâzirliğine getirilmiş fakat kısa bir süre sonra bu görevinden ayrılmıştır. 1890'da II. Abdülhamit tarafından, Meclis-i Vükela üyeliğine getirilmiştir. Bundan sonraki dönemde resmi bir görev almayan Ahmet Cevdet Paşa, ilmi çalışmalarına önem vermiştir. 26 Mayıs 1895 tarihinde İstanbul Bebekteki yalısında vefat etmiştir. Fatih Sultan Mehmet Türbesi haziresine defnedilmiştir (Şevercan, 1990: 227-228; Halaçoğlu ve Aydın, 1993: 443-449; Keskiöğlu, 1979: 221-225).

2. Eserleri

Tarih-i Cevdet

On iki ciltten oluşan bu eser Osmanlı tarihinin, 1774 Küçük Kaynarca antlaşmasından 1826' da Yeniçeri ocağının kaldırılmasına kadar olan dönemi kapsamaktadır. Bu eserin kaynakları arasında tarih kitapları, arşiv kayıtları, resmi tezkiireler ve hatıralar bulunmaktadır.

Tezakir

Ahmet Cevdet Paşa'nın kendisinin de içinde bulunduğu vakanüvisliği döneminde meydana gelen olaylara dair tutmuş olduğu notlardan oluşmaktadır. Bu eserinde dönemin

siyasi, toplumsal ve ahlaki yönlerini anlatmıştır. Cevdet Paşa'nın dört ciltten oluşan bu eseri dönemin Padişahı ve devlet adamlarının da takdirini kazanmıştır.

Ma'ruzat

1839-1876 yıllarındaki olayların yer aldığı bu eser, II. Abdülhamid'in emri ile yazılmıştır. Cevdet Paşa, bu eserin ismini padişaha sunması nedeniyle „Ma'ruzat' olarak koymuştur.

Kırım ve Kafkas Tarihi

Kafkasya'nın tarihi, coğrafyası ve burada yaşayan toplulukların etnografik yapısının incelendiği ve bu doğrultudaki bilgilere yer verilmiş olan bir eserdir.

Belağat-ı Osmaniye

Ahmet Cevdet Paşa'nın okutmuş olduğu Edebiyat dersine ait notlardan oluşturulmuş bir eserdir.

Kavaid-i Osmaniye

Ahmet Cevdet Paşa'nın önemli çalışmalarından biridir. Türkçe ile ilgili yayınlanmış ilk gramer kitabıdır.

Divançe-i Cevdet

Gençliğinde yazmış olduğu şiirlerin yer aldığı bir eserdir.

Mecelle-i Ahkâmı Adliye

Ahmet Cevdet Paşa başkanlığındaki bir heyet tarafından yazılmıştır. İslam devletlerinin bütününde, İslam hukuku alanında hazırlanmış ilk kanun kitabı olarak kabul edilir. Mecelle her ne kadar bir heyet tarafından hazırlanmış ise de eserin maddelerinin yazılmasından tamamlanmasına kadar en büyük payın Ahmet Cevdet Paşa'ya ait olduğu kabul edilmektedir.

Ahmet Cevdet Paşa'nın ayrıca, *Medhal-i Kavaid*, *Kavaid-i Türkiyye*, *Miyar-ı Sedad*, *Adab-ı Sedad fi İlmi Âdab*, *Beyanü 'l Unvan*, *Takvimü 'l Edvar*, *Mecmua-ı Ahmed Cevdet*, *Mecmua-ı Âliye*, *Malumat-ı Nafia* ve *Hulasa-i Te'lifi 'l-Kura 'an* isimlerinde eserleri mevcuttur. Bunların bir kısmı okullarda ders kitabı olarak okutulmak amacıyla yazılmıştır (Halaçoğlu ve Aydın, 1993: 448-449; Keskiöglü, 1979: 227; Ertan, 1962: 22-24).

Kıyas-ı Enbiya ve Tarihi Hulefa

“Kıyas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa”, Ahmet Cevdet Paşa'nın hayatının son dönemlerinde yazmış olduğu bir kitaptır. Kitapta, Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar olan Peygamberlerin kıssaları, İslam dininin ortaya çıkışı, Hz. Muhammed'in hayatı, ilk dört halife dönemi, Emevi, Abbasi dönemleri, Türk-İslam devletleri ve Osmanlı tarihinin bir bölümü yer almaktadır. Eserin tamamı on iki cüzden oluşmaktadır. İlk altı bölümü, Ahmet Cevdet Paşa'nın sağlığında basılmıştır. Eserin tamamı kızı Fatma Aliye Hanım tarafından 1331(1915) yılında on iki cüz halinde yayınlanmıştır (Cevdet Paşa, 1331).

Bu kitabı diğer benzer İslam Tarihi çalışmalarından ayıran önemli özelliklerden biri, son derece akıcı ve açık bir dille yazılmış olmasıdır. Bir tarih kitabı olmasına rağmen, üslubundaki bu akıcılık okuyucuyu kendine bağlar ve adeta sürükler. Bu nedenledir ki eser, yıllar boyunca çok okunan bir kitap olmuş çok sayıda baskısı yapılmıştır.

3. İlmi Kişiliği ve Tarihçiliği

Ahmet Cevdet Paşa, Osmanlı Kurum ve Kuruluşlarına yeniden şekil verilmesi konusunda çalışmaların başladığı ve farklı görüşlerin tartışıldığı bir dönemde yaşamıştır. Kendisi, yenilikçi Batı kültürü ile gelenekçi Türk-İslam kültürü arasında bir sentez kurmaya çalışmıştır. Osmanlı kurumlarının İslami esaslara dayandığını göz önünde bulundurarak her yönü ile batılılaşmanın yanlış ve imkânsız olduğunu düşünmüştür. Bu nedenle, maddeci felsefeye ve batı taklitçiliğine şiddetle karşı çıkmıştır. Ahmet Cevdet Paşa, icraatlarında Osmanlıcı bir İslamcılığı sürdürmekle beraber, metot olarak yenilikçiliği benimsemiştir. Batı âleminin pozitif bilimler, teknik ve yönetim alanlarındaki üstünlüğünü bir bakımdan kabul

etmiştir. Osmanlı kurumlarının batı tarzında bazı yönleri ile ıslah edilmesinin gerektiğini savunmuştur. Kanun ve kurum yapılarının Avrupa'dan olduğu gibi aynen alınmasına şiddetle karşı çıkmış ve İslami geleneklerin her zaman için korunması gerektiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda Avrupa'dan kanunların tercüme edilip alınması fikrini tasvip etmemiştir. Ahmet Cevdet Paşa Osmanlı Devletinin buhranlı bir döneminde yaşamış bir devlet adamıdır. Onun yegâne gayesi çöküş sürecine girmiş olan devleti kurtarmak ve bu yönde çaba harcamak olmuştur. Bu hedefini gerçekleştirmek için hem devlet yönetimindeki görevlerinde hem de ilmi çalışmalarıyla büyük çaba göstermiştir.

Âlim, edip, tarihçi, hukukçu olduğu kadar çok iyi bir devlet adamı olan Ahmet Cevdet Paşa'nın resmi görevleri, onun ilmi yönü bakımından kendisi için kayıp olmuştur. Fakat memlekete idari görevler yoluyla da önemli hizmetler yapmıştır. Döneminin önde gelen ilmi şahsiyetlerinden olan Ahmet Cevdet Paşa, İslami ilimlerin yanı sıra Arapça ve Farsçayı çok iyi bir şekilde öğrenmiş, Emin Efendi adındaki bir hocadan Fransızca dersleri okumuştur. Böylece hem doğu hem de batı medeniyetlerini öğrenme ve değerlendirme imkânını elde etmiştir (Şevercan, 1990: 227-228; Mardin, 1946: 213-226).

Ahmet Cevdet Paşa, birçok vasfının yanı sıra özellikle tarih alanındaki çalışmalarıyla Osmanlı tarihçiliğine yeni ve farklı bir bakış açısı getirmiştir. Tarihçilik, tarih felsefesi, metodolojisi bakımından eski vakanüvis tarihinden farklı ve yeni bir tarih anlayışı ortaya koymuştur. Ahmet Cevdet Paşa, İslam tarihçiliğinin ilmi tarihçilik ekolünü takip etmiştir. Bunun yanı sıra İran tarzı edebi tarihçilikle ahenkli bir terkihi gerçekleştirmiştir. Bu şekilde eski tarihçilik ile yenisi arasında bir köprü görevi görmüştür. Ona göre tarihten beklenen sadece bir olayın falan tarihte gerçekleştiğini bilmek değildir. Tarihten asıl amaç olayların doğruluk ve yanlışlığını bilmek ve gerçek sebeplerini öğrenerek bundan ders çıkartmaktır. Ona göre devletin yaşayabilmesi için de tarih ilminin önemi büyüktür. Devletlerin nizamlarını koruyabilmelerinin tarih ilmi ile sağlanabileceğini ifade etmiştir. Ahmet Cevdet Paşa tarih çalışmalarında sadece vaka' yazarlığı yapmamış, olayların arka planındaki sosyal ve ekonomik sebepleri araştırarak bir tarih felsefesi oluşturmuştur (Yinanç, 1940: 576; Ertan, 1966: 23).

Tarih felsefesi ve metodolojisi konusunda, İbn Haldun'un tesirinde kalmıştır. Ahmet Cevdet Paşa'nın batılı tarihçilerden ne derecede faydalandığı tartışmalıdır. İbn Haldun'un kendisinin tarihçilik anlayışında önemli bir yer tuttuğunu söylemek mümkündür. Kendisi, Kâtip çelebi, Münecimbaşı, Naima gibi Osmanlı tarihçilerine benzer bir şekilde İbn Haldun'un "beş tavrı" nazariyesini, nakletmiş ve bütün devletler gibi Osmanlı devletinin de kuruluş, yükseliş, duraklama, gerileme ve çöküş dönemlerinden geçeceğini, fakat diğer Osmanlı tarihçileri gibi bunun değiştirilebileceğine dair kanaatini belirtmiştir. Osmanlı devletinin gerilemesini, yükselme dönemindeki sınırlarının geniş olmasına bağlamış, fakat uzağı gören devlet adamları sayesinde devletin ömrünün uzatılabileceğini, hatta yeniden devletin canlandırılacağı fikrini savunmuştur.

Ahmet Cevdet Paşa tarih ile ilgili olan eserlerinde, vermiş olduğu kaynakları titizlikle değerlendirmiş ve bunlardan bazılarını ise eleştirmiştir. Olayların sadece meydana geliş şekillerini anlatmamıştır. Olayların arasındaki sebep - sonuç ilişkilerini de ortaya koymuş ve bu şekilde değerlendirmiştir. Ahmet Cevdet Paşa, İbn Haldun'un ısrarla üzerinde durmuş olduğu olaylarda sebep sonuç ilişkilerinin göz önünde bulundurulması ve değerlendirilmesi prensibini çalışmalarında uygulamıştır. Osmanlı devletinin çöküşünün 17. Yüzyıldan başladığını savunmuş, Tanzimat dönemi ideolojisi paralelinde, devletin restorasyona değil, reforma ihtiyacı olduğu görüşünü savunmuştur. Osmanlı tarihini anlayıp değerlendirmek için Avrupa tarihinin de bilinip doğru okunması gerektiğini iddia etmiştir. Kendisinin kitaplarında yer alan bu görüş çerçevesinde, Avrupa'daki olayları ve kurumları iyi kavrayıp değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Ahmet Cevdet Paşa, Doğu-Batı mukayesesini yapmış tarihi çağlar ile ilgili

Avrupa'daki görüşleri değerlendirmiştir. Avrupa'daki zamanlama ölçülerinin birçok yönüyle İslam tarihine uymadığını belirtmiştir. Bunun doğru olanının, doğu için İslam öncesi ve sonrası şeklinde ikiye ayrılması gerektiğini ifade etmiştir. Ahmet Cevdet Paşa ayrıca İslam dininin, tarihi kendi şartlarına göre biçimlendirdiğini belirtmiştir (Sözen, 2002: 14-15; Şevercan, 1990: 228-229).

4. Hz. Muhammed Tasavvuru

Ahmet Cevdet Paşa Hz. Muhammed ile ilgili görüşlerin Kısas-ı enbiya adlı eserinde ortaya koymuştur. Kendisi kitabının içerisinde Hz. Muhammed'in hayatına dair geniş bir bölüme yer vermiştir. Daha sonraları, Ahmet Cevdet Paşanın bu eseri yayınlanırken bu bölüm, "Hz. Muhammed'in Hayatı" şeklinde ayrı bir kitap olarak, bazı yayın evleri ve yazarlar tarafından müstakil bir eser halinde yayınlanmıştır. Onun, Hz. Peygamber tasavvurunu, Hz. Muhammed'in doğumundan vefatına kadarki hayatını anlatmış olduğu bu bölümden yola çıkarak değerlendirmek mümkündür.

Ahmet Cevdet Paşa, Hz. Peygamberin hayatını anlatırken klasik İslam tarihçilerinin rivayetleri doğrultusunda bir tarz tercih etmiştir ve olayları değerlendirirken bu çerçevenin dışına pek çıkmamıştır. Ahmet Cevdet Paşa, Hz. Muhammed'in hayatını anlatmış olduğu bu çalışmada; onun kişiliğini, üstün vasıflarını anlatmış ve çeşitli özelliklerini ön plana çıkartarak okuyuculara sunmuştur. Ahmet Cevdet Paşa, Hz. Muhammed'in hayatı ile ilgili anlatılan ve siyer yazıcıları arasında tartışmalara sebep olan konularda da kanaatlerini ifade etmiştir. Bu konulardan bazılarını şöyle tespit etmek mümkündür.

Hz. Muhammed'in soyu;

Ahmet Cevdet Paşa, Hz. Muhammed'in ataları ile ilgili bölümü anlatırken nakli delilleri, ön planda tutmuş ve eleştirel bir yaklaşım sergilememiştir.

Ahmet Cevdet Paşa, Hz. Peygamberin doğumundan önce, Arap bölgesinde "Hz. İsmail'in soyundan" son peygamberin geleceğine dair bir kanaatin var olduğunu belirtmektedir. Daha önceki peygamberlere gönderilen kitaplarda bunun ifade edildiğini ve geçmiş peygamberlerin bazılarının da onun özelliklerini tarif ettiğini ifade etmektedir. Hz. Peygamberin atalarından olan Ka'b bin Lüvey'in, Cuma günleri kavmini toplayıp hutbe okuduğunu ve konuşmasında; kendi soyundan son peygamberin geleceğini ifade ettiğini belirtmektedir. Ahmet Cevdet Paşa, Hz. Peygamberin soyunu, klasik İslam tarihi kaynaklarında anlatıldığı şekliyle Hz. İsmail'e dayandırmaktadır ve üst soyunu isim vererek sıralamıştır. Hz. Muhammed'in atalarının üstünlüklerini ortaya koymak için bazı kaynaklarda anlatılan rivayetlerden biriside, o'nun babasının alnında bir nurun parlamasıdır. Ahmet Cevdet Paşa da Hz. Muhammed'in atalarının alnında parlayan bir nurun olduğundan bahsetmektedir ve şu şekilde ifade etmiştir;

"Çünkü Hz. İsmail'in alnında bir nur vardı. Ülker yıldızı gibi parlardı. Bu parlaklık ona babasından kalmış, sonra evlattan evlâda geçerek Adnan'a, ondan da Maad ve Nizar'a gelmişti.

Bu parıltı ise, Hz. Muhammed'in nuru olup, Hz. Âdem'den beri evlattan evlâda geçmiş; sonunda asıl sahibi, Son Peygamber Hz. Muhammed'de durmuştu.

Böylece Adnan oğulları içinde Hz. Muhammed'e ait parıltıyı taşıyan ve yansıtan bir seçkin soy çıkmıştı. Her çağda bu soydan olan şahıs kim ise yüzünün hemen anlaşılacak kadar güzel, nurlu olmasından; ötekilerden fark edilir; hangi kabiledede ise o kabile diğerlerinden üstün olurdu." (Cevdet Paşa, 2013: 68).

Hz. Muhammed'in atalarında görülen "nur" algısı bazı tarihçiler tarafından benimsenmiştir. Bazıları ise, bu nurun atalarından sadece bazılarında görüldüğünü iddia etmişlerdir. Bir kısım ilk dönem İslam tarihi kaynakları, Hz. Muhammed'in babası Abdullah'ın alnında bu nurun varlığından bahsetmektedir (İbn İshak, 2004: 93-94; İbn Hişâm, 1990: 203-

204; İbn Sa'd, 2001: 75-76; Taberi, t.y.: 243-246; Beyhaki, 1985: 32; İbn Seyyidinnas, 1992: 23-25; İbn Kesir, 1992: 89-91; Halebi, 1400: 63).

Hız. Muhammed'in doğumu ve bu esnada meydana gelen harikulade olaylar;

Ahmet Cevdet Paşa, Hız. Muhammed'in doğumunu miladi 569 yılı olarak vermektedir ve bu konuda kaynağını belirtmemiştir. Fil vakasının, bu yılın muharrem ayının ortalarında meydana geldiğini ve Hız. Muhammed'in de bundan takriben 50 gün sonra rebiulevvel ayının içinde dünyaya geldiğini ifade etmektedir (Cevdet Paşa, 2013: 72).

İlk dönem İslam tarihi kaynaklarını incelediğimizde, Hız. Muhammed'in fil yılında doğduğu bilgisini ilk olarak İbn İshak vermiştir. Ayrıca İbn S'ad, İbn Esir ve İbn Kesir de eserlerinde Hız. Muhammed'in fil yılında doğduğunu belirtmişlerdir (İbn İshak, 2004: 93-94; İbn Sa'd, 2001: 75-76; İbnü'l-Esir, 1965: 355).

Bu eserlerde fil yılı olarak verilen tarih, miladi bir yıllarla eşleştirilmemiştir. Hız. Muhammed'in doğum yılı bazı batılı kaynaklarda miladi 570 yılı olarak verilmektedir (Muir, 1861: 14). Dolayısıyla tarih kaynaklarında 569-570-571 yılları olarak yer almakta olan Hız. Muhammed'in doğum yılı klasik İslam tarihi kaynaklarında fil yılı olarak belirtilmektedir.

Ahmet Cevdet Paşa, Hız. Muhammed'in doğumunda meydana gelen olayları anlatırken, doğumun hemen sonrasında pazartesi günü sabahleyin bütün putların yüzü üstüne düşmüş bulunduğunu ve görenlerin hayrette kaldığını ifade etmektedir (Cevdet Paşa, 2013: 72). Hız. Muhammed'in doğumu ile ilgili annesinden gelen bir rivayete yer vermiştir. Buna göre Amine; **“Ben, öteki kadınlar gibi gebelik zahmeti çekmedim. Gebelerde olan ağırlıkları görmedim. Fakat gece rüyamda gördüm: Biri gelip 'Ey Amine iyi bilmelisin ki, sen âlemlerin hayırlısına gebesin. Doğduğu zaman adını Muhammed koyasın' dedi. Doğum yaklaşınca kulağıma şiddetli bir ses geldi, ürktüm. Hemen bir ak kuş geldi, kanadıyla arkamı sığadı. Benden, korkma ve ürkme hâlleri geçti. Bir yanıma baktım: Beyaz bir kâseyle şerbet sundular. Alıp içtiğim gibi, her tarafımı nur kapladı. O anda Hız. Muhammed (s.a.v.) dünyaya geldi.”** Ayrıca Amine'nin gözlerinden perdenin adeta kaldırılıp, cennet hurilerini ve melekleri görmüş olduğunu ve daha pek çok harikulade hâller yaşadığı rivayet edilir (Cevdet Paşa, 2013: 72-73). Ahmet Cevdet Paşanın kitabında yer verdiği Hız. Amine ile ilgili bu bilgiler ve görmüş olduğu rüya bazı siyer ve tarih kitaplarında da yer almıştır (Suyuti, 1967: 67-68; Eş-Şami, 1974: 151; İbn İshak, 2004: 9697; İbn Sa'd, 2001: 80; İbn Hişâm, 1990: 207). Ayrıca rivayet edilen bir hadise göre de Hız. Muhammed'in annesinin rüyasına işaret edildiği, iddia edilmektedir (Hambel, 1998: 127, El-Hakim, 1977: 600). (İbn İshak, 2004: 93-94; İbn Hişâm, 1990: 203-204; Suyuti, 1967: 67-68)

Cennetle müjdelenen on kişiden Abdurrahman ibni Avf hazretlerinin vâlidisi Şifâ hatun, doğumun olacağı gece Âmine'nin yanında bulunduğunu, onun tarafından da bazı tabiat ve adet dışı olaylar gördüğü iddia edilmiştir. Kendisi doğum esnasında doğudan batıya kadar bütün dünyanın nurla dolduğunu görmüş olduğunu oğlu Abdurrahman'a söylemiştir. Abdurrahman ibn Avf ta bu duyduklarını başkalarına anlatmıştır.

Ahmet Cevdet Paşa, eserinde Hız. Peygamberin doğumu esnasında dedesinin yaşadıkları ile ilgili şu bilgiyi vermektedir; doğum gecesi Abdü'l-Muttalib'in Ka'be'de Allah'a yönelip yalvardığı esnada **“Müjde ey Abdü'l-Muttalib! Şimdi Âmine'den bir çocuk doğdu. Vücûdu âleme rahmettir”** şeklinde gizli bir ses duymuş ve hemen Âmine'nin yanına gitmiş, orada da birçok alışılmamış dışında olaylar olay ve işaretler gördüğünü belirtmektedir (Cevdet Paşa, 2013: 73). Ahmet Cevdet Paşanın kaynağını belirtmemiş olduğu bu bilgilere bazı tarih kaynaklarında da yer verilmiştir (İbn Sa'd, 2001: 129; Beyhaki, 1985: 108-109; Suyuti, 1967: 123-124).

Ahmet Cevdet Paşa ayrıca, Hız. Muhammed'in sünnetli ve göbeği kesilmiş bir şekilde doğduğunu sırtında iki kürek kemiği arasında ve kalbinin hizasında bir nişanın var

olduğunu ve bunun Peygamberlik yüzüğü, diğer bir ismiyle Peygamberlik mührü olduğunu ifade etmektedir (Cevdet Paşa, 2013: 73). Ahmet Cevdet Paşa bu rivayetleri verirken yine herhangi bir kaynak göstermemiştir.

Ahmet Cevdet Paşa bu konuda yine Hz. Ayşe'den şöyle bir rivayet geldiğini ifade etmektedir: **Mekke'de yaşayan bir Yahudi'nin Hz. Peygamberin doğduğu gecenin sabahı Kureyşlilerin bulunduğu yere gelerek bu gece aranızda bir oğlan doğdu mu? diye sorduğunu ve kendisine 'Evet. Abdü'l-Muttalib oğlu Abdullah'ın bir oğlu oldu' şeklinde cevap aldığına ise "İşte Son Peygamber odur ve arkasında nişanı vardır."** Şeklindeki iddiasından sonra Kureyşlilerden bazılarıyla birlikte bu Yahudi'nin de Hz. Muhammed'i görmeye gittiğini belirtmektedir. Yahudi, Hz. Muhammed'in sırtındaki Peygamberlik mührünü görünce adeta aklı başından gitmiş ve şu ifadeleri kullanmıştır; "Peygamberlik artık İsrail oğullarından gitti. Bundan sonra başka Peygamber gelme ümidi bitti. Kureyşliler öyle bir devlete erecekler ki, şan ve şerefleri doğudan batıya kadar her yere ulaşacak demiş." (Cevdet Paşa, 2013: 73). **Ahmet Cevdet Paşanın vermiş olduğu Hz. Ayşe'nin bu rivayeti İslam tarihi kaynaklarında da aynen yer almaktadır** (İbn Sa'd, 2001: 129; El-Hakim, 1977: 601-602; Beyhaki, 1985: 108-109; Suyuti, 1967: 123-124; Kastallâni, 1991:37-38).

Ahmet Cevdet Paşa, Hz. Muhammed'in doğumu esnasında İran'da da çok sayıda olayların meydana geldiğini belirtmektedir.

Hz. Muhammed'in doğumu esnasında, İran hükümdarının sarayının sarsıldığını ve on dört balkonunun yıkıldığını. Yine Fars vilâyetinde "İstahrâbâd" adlı şehirde ateşe tapanların bin seneden beri yanan ateşlerinin söndüğünü, Sâve gölünün yere batıp görünmez hale geldiğini, Sema ve vadisinde ise tam tersine suların taşıdığını, İran'ın baş kadısı Mubedan da o gece bir rüya gördüğünü ve rüyasında; bir alay sert ve başıboş develerin bir bölük Arap atlarını yenerek Dicle nehrini geçip İran şehirlerine dağıldıklarını belirtmektedir.

O zaman Sasaniler sülâlesinden İran Şahı olan Nüşirevan, sarayının sarsılıp da balkonların yıkılmasından dolayı çok sıkılmış ve bu durumun sebeplerini yakınlarıyla konuşurken, kendisine gelen diğer bir habere göre de istahrâbâd'da yanan ateşinin söndüğü bilgisi gelmiştir. Bununla eş zamanlı olarak Sâve gölünün battığı ve Semâve'de suların taşıdığı haberi gelmiştir. Yapmış oldukları değerlendirme neticesinde bütün bu durumların balkonların yıkıldığı zamana denk geldiğini görmüşler ve hayretler içerisine düşmüşlerdir (Cevdet Paşa, 2013: 73).

Hz. Muhammed'in doğumu esnasında Kisra sarayının yıkıldığına dair rivayetleri incelediğimizde ilk olarak Yakubi'nin eserinde buna rastlamaktayız. Fakat Yakubi, sarayın hepsinin değil, burçlarının bir kısmının yıkıldığını belirtmektedir (Yâkûbi, t.y.: 5). Hz. Muhammed'in doğumu esnasında meydana gelen harikulade olayları, birçok tarih kitabında da birbirine yakın değerlendirmeler şeklinde bulmak mümkündür. (İbn Hişâm, 1990: 207210; İbn Sa'd, 2001: 102; Taberi, t.y.: 125; Halebi, 1400: 61; Suyuti, 1967: 78; Diyarbekrî, t.y.: 78; Eş-Şami, 1974: 412; Kastallâni, 1991: 21).

Hz. Muhammed'in doğumu esnasında harikulade olayların meydana geldiği algısının geri planında geçmişte yaşamış peygamber ve din kurucularının hayatları ile ilgili anlatılan efsanelerin veya bunların etkisinin de olduğu değerlendirilebilir.

Ahmet Cevdet Paşa, Hz. Peygamberin sütanneye verilmesi ve bu dönemini anlatırken, bazı kaynaklarda geçmekte olan Hz. Muhammed'in göğsünün yarılması olayına değinmemiştir. Zira Hz. Muhammed'in sütannede iken göğsünün yarıldığı bilgisi bazı hadis kaynaklarında yer almaktadır. (Buhârî, 2002: 5, Müslim, 1991: 148; İbnü'l-Esîr, 1965: 578; İbn Seyyidinnas, 1992: 247-248; Zehebi, 1990: 261-262; İbn Kesir, 1992: 411). Ahmet Cevdet Paşa, Hz. Muhammed'in Sütanneye verilmesi ile birlikte onun hürmetine, Hz. Halime'nin

kabilesinde bolluk ve bereketin yaşandığını ve olağan üstü durumların meydana geldiğini anlatmıştır. Bu dönemde vuku bulan olayların bazılarını şu şekilde ifade etmiştir:

Bir gün Halime'nin dalgınlığına gelmiş ve Hz. Muhammed sütkardeşi Şeyma ile birlikte öğleyin kızuların yanına gitmişler. Döndüklerinde ise Halime, kızı Şeyma'ya **“Niçin güneşin böyle kızın zamanında dışarı çıkıyorsunuz?”** demiş. Şeyma da **sıcak görmediklerini, kardeşimin başı ucunda bir bulutun dolaştığını ve o nereye giderse bulutun da onu takip ettiğini ve bu nedenle eve gelene kadar sürekli gölgelikte geldikleri söylemiştir** (Cevdet Paşa, 2013: 76). Hz. Muhammed'in sütanneye verilmesi ve bu dönemde yaşanan kıtlık olayı, sonrasında yaşanan bolluk ve bereket durumu ilk dönem İslam tarihi kaynaklarında da benzer şekilde ifade edilmektedir (Suyuti, 1967: 154-155; İbn İshak, 2004: 100-101; İbn Sa'd, 2001: 92-93; Ebu Nuaym, 1985: 158-160; İbn Hişâm, 1990: 211-212).

Rahip Bahira olayı;

Ahmet Cevdet Paşa, Hz. Muhammed'in on iki yaşındayken amcası Ebu Talib ile Şam tarafına yapmış olduğu yolculuğu ve bu dönemde meydana gelen bazı olayları şu şekilde ifade etmiştir:

Hız. Muhammed, henüz on iki yaşındayken amcası Ebû Talib ile birlikte, ticaret maksadıyla Şam tarafına yolculuğa çıkmıştır. Şam vilâyetindeki Busrâ şehrine yetiştiklerinde bir manastırın karşısındaki bir ağacın yanında konaklamışlardır. O manastırda yalnız başına yaşayan ve rahip Bahira olarak tanınan Circis bulunmaktadır. Kervanın gelişini izleyen rahip, kervan ile birlikte bir bulutun hareket ettiğini ve onlara gölge yaptığını görmüştür. Bu durum rahip Bahira'nın dikkatini çekmiş ve Ebu Talib ile birlikte arkadaşlarını yemek için manastıra davet etmiştir. Fakat, Ebu Talib arkadaşlarıyla birlikte manastıra gelmiş olmasına rağmen yeğenini eşyaların yanında ağacın altında bırakarak manastıra getirmemiştir. Bütün kabile sofraya oturmuş ve rahip herkesi incelediğinde hiçbirinin yüzünde aradığı işareti görememiştir. Rahip, Ebu Talibe arkadaşlarından gelmeyen olup olmadığını sormuştur. O da yalnız küçük bir çocuğun kaldığını söylemiştir. Rahip onunda gelmesini istemiştir. Bu istek sonrasında Ebu Talib yeğenini de alarak sofraya getirmiştir. Daha sonra rahip ile şu diyaloglar geçmiştir;

“Bahira, yemek sırasında dikkat edip görür ki: Son Peygamber hakkında geçmiş peygamber ve âlimlerden rivayet edilen işaretler, tamamen onda vardır. Hemen yemekten sonra onu yanına aldı ve: **“Sana bazı şeyler soracağım. Lât ve Uzza hakkı için doğru söyle”** dedi. Hz. Muhammed (s.a.v.) de: **“Lât ve Uzza'ya yemin verme. Çünkü benim dünyada en çok nefret ettiğim şey puttur.”** Diye cevap verdi.

Bunun üzerine Bahira, yüce Allah (c.c.)'a yemin verdi ve Hz. Muhammed'in (s.a.v.) durumunu layıkıyla anlamak için, soracağı şeyleri sordu. Aldığı cevaplar da kendisinin fikrini doğruladı, inancını kuvvetlendirdi. Hemen bir vesileyle Hz. Muhammed'in (s.a.v.) mübarek arkasını açıp peygamberlik mührünü gördü, büyük bir edep ve hürmetle öptü.” (Cevdet Paşa, 2013: 77-78).

Rahip Bahira daha sonra Ebu Talib'e: adını ve bu çocuğun kim olduğunu sormuştur. O da ismini söylemiş ve çocuğunda oğlu olduğunu belirtmiştir. Fakat rahip Bahira, çocuğun şekline baktığında onun yetim olması gerektiğini Ebu Talibe söylemiştir. Rahibin bu ifadesinden sonra, Ebu Talib gerçek durumu açıklamış Hz. Muhammed'in oğlu olmadığını, yeğeni olduğunu belirtmiştir. Bahira fikrini doğrulatmış olmaktan dolayı memnun olmuş ve Ebu talibe; bu çocuğun son peygamber olduğunu Şam'da bulunan Yahudilerin onun vasıflarını bileceklerini ve bir şekilde kendisini tanıdıklarında ise ona zarar verebileceklerini bu nedenle kendisini Şama götürmemesini ona öğüt vermiştir. Ebû Talib de Bahira'nın bu isteğini yerine getirerek mallarını Busra şehrinde satarak geri dönmüştür (Cevdet Paşa, 2013: 78).

Hız. Muhammed'in çocukluğunda amcası ile birlikte Şam tarafına yapmış oldukları bir ticaret yolculuğunda meydana geldiği belirtile rahip Bahira olayı, İslam tarihinin ilk dönem

kaynaklarında benzer şekilde yer almaktadır. (İbn İshak, 2004: 122-124; İbn Hişâm, 1990: 236-237; Suyuti, 1967: 221-222).

Ahmet Cevdet Paşanın kitabında yer vermiş olduğu bu olayın anlatımına baktığımızda onun olayı İbn İshak ve İbn Hişâm da yer aldığı şekliyle naklettiği anlaşılmaktadır.

Hz. Muhammed'in henüz Hz. Hatice ile evlenmeden önce, onun adına ticaret yaparken yine Şam tarafına yapmış olduğu bir yolculuk esnasında meydana gelen olaylara, Ahmet Cevdet Paşa şu şekilde yer vermiştir;

“Fahr-i Âlem hazretleri, Şam kafilesi ile giderken Bahira'nın manastırı önüne indiler ve Meysere ile birlikte bir ağaç altına kondular. Bahîra ise daha önceden vefat ettiğinden, yerine geçen Nastûra adlı rahip oraya geldi ve Meysere ile eskiden tanışıklığı olduğundan onunla görüştü ve söze girdi. Allah'ın birliğine ve Muhammed'in peygamberliğine şahadet etti. Ve “Ya Meysere! Hazret-i İsa'nın haber verdiği Hâtemü'l-Enbiya, işte budur. Şam'a gitmeyiniz. Yahûdi hainleri görüp tanır ve ihanet girişiminde bulunurlar” dedi. Binaenaleyh Fahr-i Âlem de Şam'a gitmeyip Busra'da alışveriş ederek oradan geri döndüler. Pek sıcak bir günde Mekke'ye ulaştılar. Hatice, birkaç kadınla beraber bir mahalde durup Şam kafilesinin gelişini izliyorlardı. Gördüler ki, yolculardan birinin başı üzerinde iki kuş, kanat gerip geliyor ve çadır gibi gölge ediyorlar. “Bu kim ola?” derken Meysere çıka geldi. Muhammedü'l-Emîn olduğunu bildirdi ve sıcak vakitlerde iki melek, onun başı üzere kanat gerip gölgelendirmek gibi nice hârikülâde haller gördüğünü ve Nastûra'nın sözlerini haber verdi.” (Cevdet Paşa, 2013: 79).

Bu olaydan Hz. Hatice'nin çokça etkilendiği ve Hz. Muhammed ile evlenmesi konusunda bu olayın özellikle etkili olduğu kaynaklarda yer almaktadır. (İbn Hişâm, 1990: 242-246; Beyhaki, 1985: 66-67; Suyuti, 1967: 239; Zehebi, 1990: 63; İbn Kesir, 1992: 462 Taberi, t.y.: 280).

Miraç Olayı;

Hz. Muhammed'in hayatı ile ilgili, gerek Müslüman yazarlar ve gerekse de oryantalist yazarlar tarafından üzerinde önemle durulan konulardan birisi de miraç olayıdır. Miraç olayı ile ilgili farklı üç kanaat savunulmaktadır. Bunlardan birincisi, miraç olayının cismani olarak gerçekleştiğidir. İkincisi; rüyada gerçekleştiği ki bunu savunanlar isra suresindeki 17. Ayeti dayanak olarak kabul ediyorlar. Üçüncü görüşü savunanlar ise, miracın ruhani olarak gerçekleştiğini iddia etmektedirler.

Ahmet Cevdet Paşa, kitabında İsra ve Miraç olayına da şu şekilde yer vermiştir:

“O sıralarda Hz. Muhammed'in Mi'raç olayı meydana geldi. Cebraîl (a.s.) bir gece geldi ve Resûl-i Ekrem (s.a.v.)'i aldı, Ka'be'den, Kudüs'deki Mescid-i Aksa 'ya götürdü. Oradan yukarı çıkardı. Bütün semâları seyrettirdi. Sonra Allah'ın Sevgili Kulu bu görünen âlemin dışına çıkarıldı. Kendisine nice acayip ve garip şeyler gösterildi. Yüce Allah(c.c.)'ın sözünü işitti ve pâk cemâlini gördü. Yine o gece mutlu bir şekilde evine döndü.

İşte beş vakit namaz, bu Mi'raç gecesi farz kılındı. Gerçi ondan önce de namaz kılınırdı. Fakat beş vakit sırayla namaz kılmak, o gece emredildi.” (Cevdet Paşa, 2013: 99). Ahmet Cevdet Paşanın bu anlatımından anlaşılmaktadır ki kendisi de İslam tarihi kaynaklarının birçoğunda geçtiği şekliyle (İbn Hişâm, 1990: 3-4; İbn Sa'd, 2001: 181-182; Yakubi, t.y.: 25-26; İbn Kesir, 1992: 269-270; İbnü'l-Esir, 1965: 578-579) miracın cismani olarak gerçekleştiğini ifade etmekte olduğu anlaşılmaktadır.

Ahmet Cevdet Paşa, rivayetçi bir yaklaşımla bulmuş olduğu bilgileri eserine almıştır. Bu bağlamda rivayetçi ve bazı konularda seçmeci bir tarz benimsediğini ve tercihi okuyuculara bıraktığını söyleyebiliriz. Ahmet Cevdet Paşa, Hz. Muhammed'in hayatını anlatırken ilk dönem İslam tarihi kaynaklarında yer alan bilgilere büyük oranda bağlı kalmıştır. Olayları anlatırken Hz. Peygamber, ailesi ve ashâbı ile ilgili son derece saygı dolu bir dil tercih etmiş ve rivayetlere çokça yorum katmamaya gayret göstermiştir.

Sonuç

Ahmet Cevdet Paşa, Osmanlı Devleti'nin son dönemi olan 19. Yüzyılda yaşamış ve birçok bilim dalında kitaplar yazmış bir bilim adamıdır. Ahmet Cevdet Paşa, yazmış olduğu Kısas-ı Enbiya ve Tarih-i Hulefa adlı eserinde; Hz. Muhammed'in hayatını ve İslam tarihinin birçok döneminde meydana gelen olayları anlatmıştır. Bu eserden dolayı kendisini bir siyer yazarı olarak değerlendirmek mümkündür. Özellikle son bir iki asırdır siyer yazıcılığı ile ilgili tarihçiler arasında farklılıklar oluşmuş ve Hz. Muhammed'in hayatı ile ilgili anlatılan bazı olaylar üzerine çokça tartışmalar yapılmıştır. Bazı siyer yazıcıları eserlerinde, Hz. Muhammed'in beşer yönünü ön plana çıkartmış, hayatındaki mucize şeklinde değerlendirilebilecek harikulade olayları reddetmişlerdir. Diğer bir kısım siyer yazıcıları ise, Hz. Muhammedi mucizeleri ile birlikte sadece beşeri yönünü değil, nebevi yönünün de ortaya konulması gerektiği şeklinde bir siyer yazıcılığını savunmuşlardır. Ahmet Cevdet Paşa Hz. Muhammed'in hayatını anlatırken, bu konuda orta bir yolu tercih ettiğini ve genel manada temel İslam tarihi kaynaklarındaki anlatıma uygun bir metodu benimsediğini söylemek mümkündür.

Ahmet Cevdet Paşa, Kısas-ı Enbiya ve Tarih-i Hulefa adlı eserinde, anlatmış olduğu olaylarla ilgili rivayetlerinin kaynaklarını vermemiştir. Fakat olayları anlatırken vermiş olduğu bilgilerden, kendisinin Kur'an ayetlerini, Hz. Muhammed'in hadislerini ve ilk dönem siyer kaynaklarını referans aldığı anlaşılmalıdır. Hz. Peygamberin hayatı ile ilgili anlatmış olduğu bilgiler de temel İslam tarihi kaynaklarındaki ile aynıdır. Bu yönüyle bakıldığında Ahmet Cevdet Paşa, Hz. Muhammed'in hayatı ile ilgili anlatılan olaylara çokta farklı bir yorum getirmemiştir. Fakat olayları anlatırken kullanmış olduğu dil, akıcılığı ve bazı olayları sade anlatımı, onun eserini önemli kılan özellikler olarak değerlendirmek mümkündür. Ahmet Cevdet Paşa, Hz. Muhammed'in hayatını anlatmış olduğu bölümde, olayları, kronolojik bir sırayı takip ederek vermiştir.

KAYNAKÇA

- Berkes, N. (1978). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Beyhaki, E. B. A. (1985). *Delailü'n-Nübüvve*. Beyrut.
- Buhari, E. B. A. M. (2002). *Sahîhu'l-Buhaârî*. Riyad
- Cevdet Paşa, A. (1309). *Tarih-i Cevdet*. İstanbul: Osmanlı Matbaası.
- Cevdet Paşa, A. (1331). *Kısas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa*. İstanbul: Kanaat Matbaası.
- Cevdet Paşa, A. (2013). *Kısas-ı Enbiya ve Tarih-i Hulefa*. Ankara: Elips Kitapları.
- Diyarbakır, H. B. M. (t.y.). *Târihu'l-hamîs fî Ahvâli Enfesi Nefis*. Beyrut.
- El-Hakim, M. (1977). *Ale's-Sahihayn*. Beyrut.
- Ertan, V. (1962). *Ahmet Cevdet Paşa Hayatı ve Eserleri*, Hayatı ve Eserleri. Ankara: Hilal Yayınları.
- Ertan, V. (1964). *Ahmet Cevdet Paşa'nın Hayatı Eserleri ve İlmi Değeri*. Ankara: Hilal Yayınları.
- Ertan, V. (1966). Değerli Türk Âlimi Büyük Hukukçu Tarihçi Ahmet Cevdet Paşa. *Türk Yurdu*.
- Eş-Şami, M. (1974). *Sübülü'l Hüda ve'r-Reşad*. Kahire.
- Halaçoğlu, Y., Aydın, M. A. (1993). *Cevdet Paşa*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, cilt. VII, s. 443-449.
- Halebi, A. B. B. (1400). *es-Siretü'l-Halebiyye*. Beyrut.
- Hambel, A. (1998). *Müsned*. Riyad.
- Hanım, F. A. (1332). *Ahmet Cevdet Paşa ve Zamani*. İstanbul.
- İbn Hişâm, E. M. A. (1990). *es-Sirtü'n-Nebeviyye*. Beyrut.

- İbn İshak, M. B. İ. B. Y. (2004). *es-Sirtü'n-Nebeviyye*. Lübnan.
- İbn Kesir, E. İ. B. Ö. (1992). *el-Bidaye ve'n-Nihaye*. Kahire.
- İbn Sa'd, M. B. M. (2001). *et-Tabakatü'l Kübra*. Kahire.
- İbn Seyyidinnas, E. F. M. B. M. (1992). *Uyumu'l-Eser*. Beyrut.
- İbnü'l-Esir, İ. E. (1965). *el-Kamil fi't-Tarih*. Beyrut.
- Kastallânî, A. B. M. (1991). *el-Mevâhibü'l-Ledüniyye*. Beyrut.
- Keskioglu, O. (1966). Ahmet Cevdet Paşa Hayatı ve Eserleri. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt. XIV.
- Mardin, E. (1946). *Medeni Hukuk Cephesinden Ahmet Cevdet Paşa*. İstanbul: İÜ Hukuk Fakültesi.
- Meriç, Ü. (1979). *Cevdet Paşa'nın Cemiyet ve Devlet Görüşü*. İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Muir, W. (1861). *The Life of Mahomet*. London.
- Müslim, E. M. B. E. (1991). *Sahi-u Müslim*. Beyrut.
- Severcan, Ş. Ahmet Cevdet Paşa'nın Tarihçiliği. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8(7), 227-234.
- Sözen, k. (2002). Ahmet Cevdet Paşa'nın Tarihçiliğimize Getirdiği Yeniliklerin Felsefi Tahlili. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(6).
- Suyuti, C. A. (1967). *el-Hasaisü'l Kübra*. Mısır.
- Taberi, M. B. C. (t.y.). *Tarihü'l taberi*. Kahire.
- Ülkütaşır, M. Ş. (1945). *Cevdet Paşa, Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri*. Ankara: Doğu Yayınları.
- Yâkûbi, A. B. Y. B. C. B. V. (t.y.). *Tarih-i Yâkûbi*. Beyrut.
- Yılmaz, M. N. (1997). İlmî ve Tarihi Bir Şahsiyet Olarak Ahmet Cevdet Paşa. *Ahmet Cevdet Paşa Sempozyumu*, 9-11 Haziran 1995, Ankara.
- Yinanç, M. H. (1940). *Tanzimattan Meşrutiyete Kadar Bizde Tarihçilik*. İstanbul: MFV Kitapları.
- Zehebi, E. A. Ş. M. B. A. (1990). *Tarihi'l- İslam*. Beyrut.